

การประกอบสร้างความศรัทธาของศาลลูกศร จังหวัดลพบุรี¹

Faith Construction of Loksorn Shrine, Lopburi Province

กฤษฎา แก้วเกลี้ยง² และสุเมษย์ หนกหลัง³

Krissada Kaewkliang and Sumate Noklang

Received: March 25, 2023

Revised: June 20, 2023

Accepted: June 27, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการประกอบสร้างความศรัทธาของประชาชนในจังหวัดลพบุรีที่มีต่อศาลลูกศร เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล คือ ประชาชนชาวจังหวัดลพบุรี จำนวน 10 คน โดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง ร่วมกับการสังเกตการทำกิจกรรมในพื้นที่ศาลลูกศร และการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้วิจัยนำแนวคิดวาทกรรมเชิงวิพากษ์ของ Fairclough, N. (1995) มาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล ผลการวิจัย พบว่า ศาลลูกศรเป็นสถานที่ที่อยู่ในฐานะตัวบทที่สื่อสารความศรัทธาผ่านการจัดองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ช่วยประกอบสร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นจากมุมมองของประชาชนชาวจังหวัดลพบุรี ซึ่งการสื่อสารที่นำไปสู่การประกอบสร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นในบริบทของศาลลูกศรนั้นเป็นการสื่อสารทั้งในรูปแบบวจนภาษาและอวจนภาษา โดยประกอบด้วยการสื่อสาร 2 ลักษณะ ได้แก่ การสื่อสารผ่านตำนานเมืองลพบุรี และการจัดองค์ประกอบภายในศาล ซึ่งการสื่อสารดังกล่าวตั้งอยู่บนพื้นฐานของประเพณีประติษฐานที่เป็นภาคปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ช่วยหนุนเสริมความศรัทธาที่ประชาชนในจังหวัดลพบุรีมีต่อศาลลูกศร สำหรับประเพณีประติษฐานดังกล่าวแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ ประเพณีนมัสการศาลลูกศรประจำปี ประเพณีแห่เจ้าพ่อเจ้าแม่ศาลลูกศร และธรรมเนียมการเข้า

¹ บทความวิจัยเรื่องนี้เป็นส่วนหนึ่งของปริญญานิพนธ์หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

²⁻³ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ; Srinakharinwirot University

สักการะศาลลูกศรของหัวหน้าส่วนราชการที่ย้ายเข้ามาในจังหวัดลพบุรี โดยประเพณีประดิษฐ์ดังกล่าวเกิดขึ้นในบริบทที่เมืองลพบุรีเป็นพื้นที่ที่ผูกโยงกับอดีตอำนาจที่เกี่ยวข้องกับสถาบันการเมืองการปกครองอย่างรามเกียรติ์ ซึ่งอยู่ในฐานะภาคปฏิบัติการทางสังคมที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการใช้อำนาจและพลังเหนือธรรมชาติ จึงทำให้การสื่อสารเพื่อสร้างความศรัทธาผ่านตัวบทของศาลลูกศรนั้นเป็นไปในลักษณะของการสร้างอำนาจเหนือธรรมชาติที่อิงอยู่กับชนชั้นผู้ปกครองให้เกิดขึ้นเพื่อให้ผู้คนเข้ามาพึ่งพิงอำนาจเหนือธรรมชาติดังกล่าว โดยศาลลูกศรได้ถูกให้ความเคารพในฐานะศาลหลักเมืองของจังหวัดลพบุรี

คำสำคัญ: การประกอบสร้าง, ความศรัทธา, ศาลลูกศร, จังหวัดลพบุรี

Abstract

The purpose of this research article was to study the construction of faith of the people in Lopburi Province towards Looksorn Shrine. It was a qualitative research. Data were collected by interviewing 10 people from Lopburi province using purposive sampling together with observing activities in Looksorn Shrine area and a study of related documents. The researcher used the critical discourse concept of Fairclough, N. (1995) as a guideline for data analysis. The research results found that Looksorn Shrine was a place that existed as a text that communicated faith through organizing various elements that helped create faith from the perspective of the people of Lopburi Province. The communication that led to construction of faith in the context of Looksorn Shrine was both verbal and nonverbal communication. It consisted of 2 types of communication: communication through Lopburi legends and the organization of elements within the shrine. This communication was based on an artificial tradition that was a discursive practice that helped reinforce the faith that people in Lopburi Province had in Looksorn Shrine. As for the said artificial tradition, it was divided into 3 types: the tradition of worshipping the annual Looksorn Shrine; traditional procession of the Godfather and Goddess of the Looksorn Shrine and the custom of paying homage to the Looksorn Shrine of government agency heads who moved into Lopburi Province. This artificial tradition arose in the context of Lopburi

being, an area linked to a super-myth related to political and administrative institutions such as Ramayana which was in the position of social practice with content regarding the use of power and supernatural powers. Therefore, the communication to construct faith through the texts of Looksorn Shrine was in the nature of creating supernatural power that was based on the ruling class. So that people came to rely on such supernatural powers. The Looksorn Shrine was respected as the City Pillar Shrine of Lopburi Province.

Keywords: Construction, Faith, Looksorn Shrine, Lopburi Province

บทนำ

จังหวัดลพบุรีเป็นพื้นที่ที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน และมีเหตุการณ์หลายลักษณะเกิดขึ้น จากการที่มีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของผู้คนในลักษณะของเมืองมาอย่างต่อเนื่องในแต่ละยุคสมัย ซึ่งแต่ละยุคสมัยได้เกิดสิ่งที่เป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมขึ้นในพื้นที่เมืองลพบุรีจำนวนมาก ทั้งสิ่งที่เป็นวัตถุ เช่น ศาสนสถาน พระราชวัง สถานที่ราชการ ฯลฯ และสิ่งที่ไม่ได้เป็นวัตถุ เช่น ตำนาน ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ฯลฯ (ขมนาด สุขเจริญ, 2531) โดยสิ่งเหล่านี้ล้วนถูกสร้างสรรค์ขึ้นจากความคิดและการกระทำของผู้คนในบริบทต่าง ๆ รวมถึงศาลลูกศรนับเป็นสถานที่อีกแห่งหนึ่งที่กล่าวได้ว่า เป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมที่อยู่คู่กับจังหวัดลพบุรีมาอย่างยาวนานในแง่ของการเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ประชาชนในจังหวัดลพบุรีให้ความเคารพนับถือ (กุลพัชร เสนิงค์ ณ อยุธยา และเกรียงไกร เกิดศิริ, 2559)

ศาลลูกศรมีลักษณะเป็นศาลเจ้าเงินที่ตั้งอยู่ใจกลางตลาดเมืองลพบุรี ซึ่งศาลดังกล่าวได้ถูกนับถือจากประชาชนชาวเมืองลพบุรีในฐานะศาลหลักเมืองที่มีความศักดิ์สิทธิ์ สามารถดลบันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างน่าอัศจรรย์ผ่านการบอกเล่าสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นของชาวเมืองลพบุรี โดยสถานภาพของการเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของศาลลูกศรนี้ถูกนำไปเชื่อมโยงกับส่วนหนึ่งของตำนานที่อธิบายความเป็นมาของเมืองลพบุรี ซึ่งตำนานดังกล่าวเชื่อมโยงกับวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ (จุติรัช อนุกุล, 2565) และสถานภาพความเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของศาลลูกศรนี้เองส่งผลให้มีประชาชนในจังหวัดลพบุรีให้ความเคารพนับถือสถานที่ดังกล่าวในลักษณะต่าง ๆ ทั้งการเข้าไปแสดงความเคารพภายในศาล การยกมือไหว้เมื่อเดินผ่าน การบิณฑบาตในขณะขับรถผ่าน ฯลฯ

ซึ่งการแสดงออกเหล่านี้เป็นสิ่งที่ประชาชนในจังหวัดลพบุรีปฏิบัติกันอย่างแพร่หลาย ไม่ว่าประชาชนเหล่านั้นจะมีสถานภาพทางเศรษฐกิจ-สังคมในลักษณะใดก็ตาม (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2559)

จากปรากฏการณ์ข้างต้น กล่าวได้ว่า ศาลลูกศรเป็นสถานที่ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนในจังหวัดลพบุรีอีกแห่งหนึ่ง เพราะนอกจากสถานที่ดังกล่าวจะเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนในจังหวัดลพบุรีแล้ว ศาลลูกศรยังเป็นสถานที่ที่ช่วยสร้างความสุขทางใจ และความสบายให้กับชาวจังหวัดลพบุรีด้วย (กุลพัชร เสนิงค์ ณ อยู่ธยา และเกรียงไกร เกิดศิริ, 2559) จากการที่ประชาชนในจังหวัดลพบุรีมักมีการเข้ามาขอพรและบนบานให้ตนเองประสบความสำเร็จในการดำเนินการลักษณะต่าง ๆ อยู่เป็นประจำ เช่น การขอพรให้เดินทางปลอดภัยเมื่อเดินทางไปต่างจังหวัด การบนบานเกี่ยวกับการสอบเข้าศึกษาต่อ การสอบเข้ารับราชการ การต่อสู้ทางคดีความ ฯลฯ (สุชิน คล้ายวงษ์, 2565) การเกิดปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ย่อมมาจากการที่ประชาชนในจังหวัดลพบุรีมีความศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ของศาลลูกศร ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์นี้เป็นเรื่องของอำนาจเหนือธรรมชาติที่สามารถดลบันดาลให้เกิดสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นได้ โดยความศรัทธาดังกล่าวส่งผลให้ประชาชนในจังหวัดลพบุรีเกิดการปฏิบัติต่อศาลลูกศรในลักษณะของการเคารพสักการะในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกัน แม้ว่าพื้นที่ของจังหวัดลพบุรีจะเป็นพื้นที่ที่มีประชาชนจากหลากหลายชาติพันธุ์อาศัยอยู่ร่วมกันก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นชาวไทยในท้องถิ่นดั้งเดิม หรือชาวไทยเชื้อสายมอญและชาวไทยเชื้อสายจีนที่อพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร (วันชัย ลือพงษ์, 2565) แต่ความแตกต่างที่กล่าวมาก็มีอาจลดทอนความศรัทธาที่ประชาชนชาวจังหวัดลพบุรีมีต่อศาลลูกศรลงแต่อย่างใด แม้สถาปัตยกรรมภายนอกของศาลลูกศรจะดูเหมือนว่า สถานที่ดังกล่าวเป็นศาสนสถานของชาวไทยเชื้อสายจีนก็ตาม ซึ่งเมื่อสังเกตถึงสถานที่ที่มีผู้คนจากหลากหลายชาติพันธุ์ให้ความเคารพศรัทธาในลักษณะเดียวกับศาลลูกศรในพื้นที่จังหวัดลพบุรีแล้ว กล่าวได้ว่า มีสถานที่ในลักษณะดังกล่าวเพียงไม่กี่แห่งเท่านั้น (สุชิน คล้ายวงษ์, 2565) โดยคุณลักษณะเฉพาะของศาลลูกศรดังกล่าวเป็นสิ่งที่ทำให้มีความน่าค้นหาต่อไปว่า เพราะเหตุใดสถานที่ดังกล่าวจึงสามารถก้าวข้ามความแตกต่างหลากหลายในด้านความคิด ความเชื่อ และสามารถโน้มน้าวจิตใจของประชาชนในจังหวัดลพบุรีแต่ละกลุ่มให้เกิดความศรัทธาและแสดงออกถึงการสักการะสถานที่ดังกล่าวได้ ซึ่งการแสดงออกลักษณะต่าง ๆ ของประชาชนในจังหวัดลพบุรีที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ประชาชนในจังหวัดลพบุรีต่างให้ความเคารพยำเกรงในศาลลูกศร และเชื่อในอำนาจวิเศษของศาลลูกศรที่สามารถดลบันดาลสิ่งต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นได้

เมื่อพิจารณาปรากฏการณ์ที่ประชาชนชาวจังหวัดลพบุรีให้ความศรัทธาต่อศาลลูกศร กล่าวได้ว่า ศาลลูกศรมิได้เป็นเพียงวัตถุทางวัฒนธรรมที่ถูกให้ความเคารพร่วมกันของชาวเมืองลพบุรี

เท่านั้น แต่ศาลลูกศรยังเป็นสถานที่ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวเมืองลพบุรีในฐานะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ยึดโยงให้บุคคลที่มีความแตกต่างหลากหลายด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ฯลฯ เข้ามาทำการสักการะ (หวน พินธุพันธ์, 2559) ดังนั้น จึงเป็นที่น่าสนใจว่า สถานภาพแห่งความน่าเลื่อมใสศรัทธาของศาลลูกศรเกิดขึ้นมาได้อย่างไร ซึ่งเมื่อพิจารณาความศรัทธาของชาวจังหวัดลพบุรีที่มีต่อศาลลูกศรประกอบแนวความคิดการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ของ Fairclough, N. (1995) แล้ว กล่าวได้ว่า ความศรัทธาของศาลลูกศรเป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างขึ้นจากการสื่อสารโดยจุดสนใจของการวิเคราะห์วาทกรรมตามแนวคิดนี้อยู่ที่การส่งผ่านความหมายด้วยการใช้ภาษา ซึ่งการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ของ Fairclough, N. (1995) เป็นกลวิธีในการวิเคราะห์ให้เห็นถึงการสื่อสารนัยยะแฝงสาระสำคัญบางประการที่ถูกถ่ายทอดออกมา เพื่อให้เกิดการรับรู้ของผู้รับสาร ซึ่งจะนำไปสู่การที่ผู้รับสารได้รับอิทธิพลทางความคิด และการเกิดการปฏิบัติในลักษณะใดลักษณะหนึ่งตามมาจากการรับสารนั้น (วรพงศ์ ไชยฤกษ์, 2556) งานวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้นำการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ของ Fairclough, N. (1995) มาใช้ในการวิเคราะห์การประกอบสร้างความศรัทธาของประชาชนในจังหวัดลพบุรีที่มีต่อศาลลูกศร อันจะทำให้สามารถเห็นถึงการประกอบสร้างความศรัทธาที่อยู่ในฐานะ “ความจริง” ชุดหนึ่งที่ถูกสร้างขึ้นได้ต่อไป

แนวความคิดการประกอบสร้างเสนอว่า ความจริงทางสังคมทั้งหลายปรากฏขึ้นจากการที่บุคคลได้เข้าไปรับรู้การถ่ายทอดสารบางอย่าง และเนื้อหาสาระที่มีอยู่ในสารนั้นก็ได้อ่อนลอมนให้บุคคลเกิดความคิด ความเชื่อไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง และเครื่องมือสำคัญที่ทำให้เกิดการอ่อนลอมนแก่บุคคลก็คือ ภาษา (สุนทร ม้าทอง, 2554) ซึ่งภาษาที่ประกอบไปด้วยความหมายนั้นสามารถเป็นได้ทั้งวัจนภาษาและอวัจนภาษาที่สื่อสารให้ผู้รับสารเกิดความเข้าใจไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่งผ่านตัวบท (Text) และการสื่อสารผ่านตัวบทดังกล่าวจะถูกหนุนเสริมให้เกิดพลังในการสื่อสารมากขึ้นผ่านภาคปฏิบัติการทางวาทกรรม (Discursive Practice) บนพื้นฐานของภาคปฏิบัติการทางสังคม (Social Practice) ที่เป็นเรื่องของบริบทที่การสื่อสารเกิดขึ้น โดยบริบทนี้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญในการทำให้การสื่อสารจากตัวบทเกิดพลัง เพื่อทำให้ผู้รับสารเกิดความเชื่อในสารที่สื่อ (ธนวัตร มัทวิวงศ์, 2559) ดังนั้น “ความจริง” ทั้งหลายที่มีอยู่บนโลกจึงล้วนถูกประกอบสร้างขึ้นทั้งสิ้น (ธีรยุทธ บุญมี, 2557) ซึ่งความจริงเกี่ยวกับความศรัทธาที่เกิดขึ้นสามารถเห็นได้จากงานวิจัยเรื่อง บทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับศาลหลักเมืองนครศรีธรรมราชที่มีต่อผู้ศรัทธา ของปัทมาสน์ สุนทรโอวาท (2562) ที่สะท้อนให้เห็นถึงการปฏิบัติของประชาชนต่อชุดของความเชื่อเกี่ยวกับความศรัทธาที่ถูกประกอบสร้างขึ้น เช่นเดียวกับงานวิจัยเรื่อง คติความเชื่อที่สะท้อนผ่านศาลเจ้าพ่อหลักเมืองสงขลา ของเตชธร ดันรัตน์พงศ์ (2563) ที่สะท้อนให้เห็นถึง

การสื่อสารความจริงเกี่ยวกับความศรัทธาออกมาในลักษณะต่าง ๆ และความศรัทธาที่ประชาชนในจังหวัดลพบุรีมีต่อศาลลูกศรก็เป็นความจริงชุดหนึ่งที่ผู้วิจัยต้องการค้นหาที่มาของความจริงชุดดังกล่าว เนื่องจากความศรัทธาที่ประชาชนในจังหวัดลพบุรีมีต่อศาลลูกศรมีลักษณะเป็นแบบแผนที่ประชาชนในพื้นที่มีการปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา และมีความมั่นคง เนื่องจากการสืบทอดลักษณะการปฏิบัติระหว่างกันทั้งในกลุ่มชาวจังหวัดลพบุรีที่มีถิ่นฐานบ้านเกิดอยู่ในจังหวัดลพบุรีด้วยตนเอง และในกลุ่มบุคคลที่เข้ามาอาศัยอยู่ในจังหวัดลพบุรี ดังนั้น งานวิจัยเรื่องนี้จึงต้องการเผยให้เห็นถึงการประกอบสร้างของความศรัทธาที่ชาวเมืองลพบุรีมีต่อศาลลูกศร อันจะช่วยให้เข้าใจสาเหตุที่ทำให้ชาวเมืองลพบุรีเกิดการปฏิบัติต่อศาลลูกศรอย่างที่ปรากฏอยู่

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาการประกอบสร้างความศรัทธาของประชาชนในจังหวัดลพบุรีที่มีต่อศาลลูกศร

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่มุ่งเน้นการเผยให้เห็นการประกอบสร้างความจริงเกี่ยวกับความศรัทธาที่ชาวเมืองลพบุรีมีต่อศาลลูกศร โดยใช้การเก็บข้อมูลด้วยการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสังเกต และการสัมภาษณ์เชิงลึก มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. เครื่องมือและการรวบรวมข้อมูล

- 1) การศึกษาเอกสารที่กล่าวถึงศาลลูกศร ทั้งเอกสารปฐมภูมิ และทุติยภูมิ ไม่ว่าจะเป็นหนังสือที่ระลึก บันทึกร บทความ ฯลฯ
- 2) การสังเกตกิจกรรมที่แสดงถึงความศรัทธาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศาลลูกศร
- 3) การสัมภาษณ์เชิงลึกโดยใช้คำถามแบบกึ่งโครงสร้าง กับประชาชนที่อยู่ในพื้นที่จังหวัดลพบุรี และประชาชนที่เข้ามาทำการสักการะศาลลูกศร จำนวน 10 คน สำหรับประชาชนที่อยู่ในพื้นที่จังหวัดลพบุรีนั้น ผู้วิจัยใช้การสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากการแนะนำประชาชนในท้องถิ่น มีเกณฑ์ในการคัดเลือก คือ (1) มีที่อยู่เป็นหลักแหล่งและอาศัยอยู่ในจังหวัดลพบุรีไม่ต่ำกว่า 1 ปี (2) รู้จักและเคยเดินทางไปศาลลูกศร (3) สามารถให้ข้อมูลได้อย่างชัดเจน ส่วนประชาชนที่เข้ามาทำการสักการะศาลลูกศร ผู้วิจัยทำการสุ่มแบบไม่เจาะจง (Accidental Sampling) โดยทำการขอสัมภาษณ์จากประชาชนที่เป็นชาวเมืองลพบุรีโดยกำเนิด และมีความเต็มใจและความพร้อมในการให้ข้อมูล ซึ่งการได้มาของผู้ให้ข้อมูลสำคัญมาจากการที่ผู้วิจัยได้เดินทางเข้าไปยังศาลลูกศรและชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณรอบศาลลูกศร จากนั้นจึงขออนุญาตเข้าทำการ

สัมภาษณ์บุคคลกลุ่มเป้าหมาย โดยไม่จำกัดเพศ อายุ อาชีพ และการศึกษา สำหรับบุคคลที่ผู้วิจัยสามารถทำการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลได้ แบ่งเป็นเจ้าหน้าที่ดูแลศาลลูกศร จำนวน 1 คน ประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบศาลลูกศร จำนวน 5 คน และประชาชนชาวเมืองลพบุรีที่เคยเข้ามาสักการะศาลลูกศร แต่อาศัยอยู่ในพื้นที่อื่นของจังหวัดลพบุรี จำนวน 4 คน

2. วิเคราะห์ข้อมูลด้วยแนวคิดวาทกรรมเชิงวิพากษ์ของ Fairclough, N. (1995) เพื่อค้นหาการประกอบสร้างความศรัทธาที่ประชาชนมีต่อศาลลูกศร จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้มาทำการจัดเรียงประเด็นและนำเสนอให้เห็นเนื้อหาสาระของแต่ละประเด็นที่ค้นพบ ประกอบด้วยตัวบท (Text) หมายถึง สิ่งที่ใช้สื่อสารเนื้อหาไปยังผู้รับสาร เพื่อให้ผู้รับสารเกิดความคิด ความเชื่อในลักษณะใดลักษณะหนึ่งขึ้น ภาวะปฏิบัติการทางวาทกรรม (Discursive Practice) หมายถึง สิ่งที่ช่วยหนุนเสริมให้ตัวบทมีพลังในการสื่อสารมากขึ้น และภาวะปฏิบัติการทางสังคม (Social Practice) หมายถึง บริบทที่การสื่อสารผ่านตัวบทเกิดขึ้น

3. ใช้การตรวจสอบคุณภาพข้อมูลด้วยเทคนิคสามเส้า (Triangulation Techniques) แบบต่างวิธี (Method Triangulation) ในการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้รับจากพื้นที่ โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์บุคคลเป้าหมาย และข้อมูลจากการค้นคว้าเอกสารมาตรวจสอบซึ่งกันและกัน เพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูลที่ค้นพบจากการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการต่าง ๆ

สรุปผลการวิจัย

เมื่อพิจารณาศาลลูกศรด้วยแนวคิดวาทกรรมเชิงวิพากษ์ของ Fairclough, N. (1995) เพื่อค้นหาการประกอบสร้างความศรัทธาของประชาชนในจังหวัดลพบุรีที่มีต่อสถานที่ดังกล่าวแล้ว กล่าวได้ว่า ตัวบทที่สื่อสารความศรัทธาให้เกิดขึ้นเป็นไปในรูปแบบวาทภาษาและอวัจนภาษา ได้แก่ การสื่อสารผ่านตำนานเมืองลพบุรี และการจัดองค์ประกอบภายในศาล ซึ่งการสื่อสารดังกล่าวตั้งอยู่บนพื้นฐานของประเพณีประติมากรรมที่เป็นภาวะปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ช่วยหนุนเสริมความศรัทธาที่ประชาชนในจังหวัดลพบุรีมีต่อศาลลูกศร สำหรับประเพณีประติมากรรมดังกล่าวแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ ประเพณีนมัสการศาลลูกศรประจำปี ประเพณีแห่เจ้าพ่อเจ้าแม่ศาลลูกศร และธรรมเนียมการเข้าสักการะศาลลูกศรของหัวหน้าส่วนราชการที่ย้ายเข้ามาในจังหวัดลพบุรี โดยความศรัทธาดังกล่าวเกิดขึ้นในบริบทที่เมืองลพบุรีเป็นพื้นที่ที่ถูกโยงกับอดีตอันยาวนานที่เกี่ยวข้องกับสถาบันการเมืองการปกครองอย่างรามเกียรติ์ อันเป็นภาวะปฏิบัติการทางสังคมที่ช่วยธำรงความศรัทธาที่ประชาชนชาวจังหวัดลพบุรีมีต่อศาลลูกศรไว้ได้ และช่วยค้ำจุนสถานภาพการเป็นหลักเมืองของจังหวัดลพบุรีที่

ประชาชนให้ความเคารพบูชา โดยรายละเอียดเกี่ยวกับการประกอบสร้างศรัทธาที่ประชาชนชาวจังหวัดลพบุรีมีต่อศาลลูกศรตามแนวคิดวาทกรรมเชิงวิพากษ์ของ Fairclough, N. (1995) มีดังต่อไปนี้

ศาลลูกศรกับการสื่อสารความศักดิ์สิทธิ์เพื่อสร้างศรัทธา

ศาลลูกศรเป็นโบราณที่ตั้งอยู่บริเวณตลาดเก่า ริมแม่น้ำลพบุรีในเขตอำเภอเมืองลพบุรี จังหวัดลพบุรี โดยรอบบริเวณของศาลลูกศรแวดล้อมไปด้วยอาคารพาณิชย์ที่เปิดกิจการค้าเป็นจำนวนมาก และมีถนนตัดผ่านหนึ่งเส้น ซึ่งตลอดทั้งวันจะมีประชาชนสัญจรไปมาบริเวณรอบศาลลูกศรมิได้ขาด และกล่าวได้ว่า ศาลลูกศรนับเป็นโบราณสถานที่มีลักษณะพิเศษแตกต่างจากโบราณสถานส่วนใหญ่ในจังหวัดลพบุรี เพราะศาลลูกศรเป็น “โบราณสถานที่มีชีวิต” จากการที่ศาลลูกศรยังคงเป็นสถานที่ที่ผู้คนยังเข้าไปทำกิจกรรมตามความเชื่อของตนเองกันเรื่อยมาตั้งแต่อดีต ในขณะที่โบราณสถานส่วนใหญ่ในจังหวัดลพบุรีจะมีลักษณะเป็นซากปรักหักพังที่มีไว้สำหรับให้นักท่องเที่ยวได้เข้าชมอดีตอันรุ่งเรืองของจังหวัดลพบุรีเท่านั้น

การที่ศาลลูกศรยังคงสภาพเป็นโบราณสถานที่มีชีวิตดังที่ได้กล่าวไปข้างต้น เกิดจากการที่สถานที่แห่งนี้มีความเชื่อมโยงกับการอธิบายความเป็นมาของพื้นที่จังหวัดลพบุรีในลักษณะของตำนานท้องถิ่นที่เต็มไปด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ ซึ่งตำนานดังกล่าวเป็นตัวบทที่สื่อสารให้เห็นว่า ศาลลูกศรเป็นสถานที่ที่มีความพิเศษกว่าสถานที่แห่งอื่น ๆ เนื่องจากเป็นสถานที่ที่มีความผูกโยงอยู่กับสิ่งเหนือธรรมชาติค่อนข้างมาก ทำให้ประชาชนเกิดการให้คุณค่าแก่ศาลลูกศร จากนั้นจึงแสดงออกในลักษณะที่สอดคล้องกับสิ่งตนเองคิดอยู่ภายใน นั่นคือ การให้ความเคารพแก่ศาลลูกศรในลักษณะต่าง ๆ และด้วยการที่เรื่องราวมุขปาฐะที่อธิบายความเป็นมาของศาลลูกศรมีลักษณะเป็น “อภิตำนาน” ที่ทรงพลังมาก จึงส่งผลให้เรื่องราวของศาลลูกศรสามารถสร้างความเคารพยำเกรงให้เกิดขึ้นแก่บุคคลที่มีความแตกต่างกันทางวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับความคิด ความเชื่อได้

สำหรับอภิตำนานที่ทำให้ศาลลูกศรได้รับความเคารพนับถือจากบุคคลในหลากหลายชาติพันธุ์นั้นเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกับเรื่องราวของพระราม ซึ่งเป็นร่ายยาวของเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ผู้ยิ่งใหญ่ที่ลงมาปราบยุคเข็ญให้กับมนุษย์ นั่นคือ พระราม โดยอภิตำนานของศาลลูกศรมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องรามเกียรติ์ตอนที่กล่าวถึงเหตุการณ์เมื่อพระรามเสร็จศึกกับทศกัณฐ์แล้ว จึงได้ปูนบำเหน็จความชอบให้กับหนุมาน โดยทำการเสี่ยงแผลงศรพรหมาสตรมาตกที่เมืองลพบุรี โดยอำนาจของลูกศรดังกล่าวมีความร้อนแรงมาก จนทำให้ดินบริเวณนั้นสุกไปทั่ว และมีสีขาว จึงได้ชื่อว่าดินสอพอง

นอกเหนือจากตำนานของศาลลูกศรที่ผูกโยงกับตำนานเมืองลพบุรีที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว กล่าวได้ว่า องค์ประกอบภายในศาลลูกศรเองก็อยู่ในฐานะตัวบทที่จะสร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นได้อย่างสอดคล้องกับตำนานที่ได้อธิบายไว้ โดยภายในศาลลูกศรได้มีการประดิษฐานเทวรูปเจ้าพ่อเจ้าแม่ศาลลูกศรเป็นประธานของศาล รวมถึงเทพเจ้าที่ชาวจินเคरणนับถือชายขวา ได้แก่ เจ้าพ่อเขาคอก และเทพเจ้ากวนอู ซึ่งรูปลักษณะของเทวรูปเจ้าพ่อเจ้าแม่ศาลลูกศรนั้นมีลักษณะเป็นเทวรูปทรงเครื่องแบบขุนนางจีน เป็นผู้ชายและผู้หญิงอย่างละหนึ่งองค์ ส่วนบริเวณระเบียงของศาลประดิษฐานแท่งหินสีดำที่ถูกเชื่อว่าเป็นศรพระรามที่แผลงมาจากที่จังหวัดลพบุรีตามตำนาน โดยตลอดทั้งวันจะมีประชาชนในจังหวัดลพบุรีเข้ามากราบไหว้สิ่งสำคัญทั้งสองที่ประดิษฐานอยู่ในศาลมิได้ขาด ทั้งนี้สืบเนื่องจากแท่งหินที่ถูกเชื่อว่าเป็นลูกศรของพระรามที่แผลงมาจากบริเวณเมืองลพบุรีได้รับการนับถือในฐานะหลักเมืองลพบุรี และจากคำบอกเล่าของชาวบ้านในบริเวณศาลลูกศรพบว่า ครั้งเกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ใหญ่ในเมืองลพบุรี ศาลลูกศรเป็นบริเวณเดียวที่ไม่ถูกไฟไหม้ เมื่อมีผู้เดินขึ้นไปดูบริเวณอ่างน้ำที่แช่แท่งหินที่ถูกเชื่อว่าเป็นศรพระราม ปรากฏว่า น้ำในอ่างนั้นแห้ง ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวนับเป็นการตอกย้ำให้เห็นถึงอำนาจความร้อนแรงของลูกศรพระรามที่จำเป็นต้องมีน้ำหล่อเลี้ยงอยู่ตลอดเวลา มิฉะนั้นจะทำให้เกิดไหม้ขึ้น จึงส่งผลให้ประชาชนยังเกิดความเชื่อถือศรัทธาในศาลลูกศรกันมากขึ้น ในฐานะที่ศาลดังกล่าวสามารถบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ขึ้นในเมืองลพบุรีได้ ผู้คนที่อาศัยอยู่ในเมืองลพบุรีจึงได้เข้ามากราบไหว้ศาลลูกศรเช่นเดียวกัน ด้วยหวังที่จะอาศัยบารมีของศาลลูกศรในการปกป้องคุ้มครองชีวิตของตนเอง

การคำจูนความศรัทธาด้วยประเพณีประดิษฐ์เกี่ยวกับศาลลูกศร

จากที่ได้กล่าวถึงตำนานและการจัดองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในศาลลูกศรในฐานะตัวบทที่เป็นจุดกำเนิดของความศรัทธาบนพื้นฐานของความคิด ความเชื่อ อันเป็น “ความจริง” เกี่ยวกับศาลลูกศรที่ถูกสร้างขึ้น ตามแนวคิดของ Fairclough, N. (1995) ย่อมต้องมีภาคปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ช่วยคำจูนให้ความจริงเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้นยังคงดำรงอยู่ต่อไปได้ และในขณะเดียวกัน ภาคปฏิบัติการทางวาทกรรมก็จะทำหน้าที่ในการสื่อสารให้ประชาชนในสังคมเห็นถึงความจริงชุดดังกล่าวเป็นสิ่งที่มีความชอบธรรม สมควรที่ทุกคนจะต้องปฏิบัติตาม ซึ่งจากการลงพื้นที่เก็บข้อมูล ผู้วิจัยพบว่า ประเพณีประดิษฐ์เกี่ยวกับศาลลูกศรเป็นสิ่งที่ช่วยเสริมสร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นในสายตาของประชาชนในจังหวัดลพบุรีให้มากขึ้น โดยเมื่อมองตามแนวคิดของ Fairclough, N. (1995) สิ่งนี้อยู่ในฐานะของภาคปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ช่วยสร้างอำนาจในการครอบงำความคิด ความเชื่อของประชาชนในจังหวัดลพบุรีที่มีต่อศาลลูกศรให้มากขึ้น จนทำให้ศาลลูกศรเกิดภาพลักษณ์ของการเป็นสถานที่ที่ผู้คนที่ผ่านไปมาจะต้องให้ความเคารพกราบไหว้ เพื่อขออำนาจ

ของความศักดิ์สิทธิ์ในการปกป้องคุ้มครองตนเอง หรือแม้แต่คนจากต่างถิ่นที่ผ่านเข้ามาบริเวณศาล
ลูกศรก็ยังมี การให้ความเคารพศาลลูกศรตามลักษณะการแสดงออกของบุคคลในท้องถิ่น แม้ว่าจะ
ไม่ได้ทราบตำนานเกี่ยวกับศาลลูกศรมาก่อนก็ตาม

สำหรับประเพณีประติษฐานที่เกี่ยวกับศาลลูกศรที่เกิดขึ้น กล่าวได้ว่า ชาวไทยเชื้อสายจีน
เป็นผู้ที่เข้ามามีบทบาทในการสร้างให้ศาลลูกศรเกิดภาพลักษณ์ของการเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วย
ดึงดูดความศรัทธาผ่านประเพณีประติษฐานเป็นอย่างมาก นอกเหนือจากการที่ศาลลูกศรได้ถูกชาวไทย
เชื้อสายจีนต่อเติมให้กลายเป็นอาคารสถาปัตยกรรมจีนที่กว้างขวาง และมีการตกแต่งประดับประดา
ทั้งภายในและภายนอกศาลด้วยสิ่งของที่มีค่าแบบจีน ส่งผลให้ศาลลูกศรกลายเป็นสถานที่ที่ชวนให้
บุคคลที่พบเห็นเกิดความเคารพยำเกรง โดยประเพณีประติษฐานที่เกี่ยวกับศาลลูกศรมี 3 ลักษณะ ดังนี้

ประเพณีมัสการศาลลูกศรประจำปี

ประเพณีประติษฐานชุดแรกเป็นเรื่องราวของการที่ชาวไทยเชื้อสายจีนในเมืองลพบุรีได้มีการ
การสร้างประเพณีมัสการศาลลูกศรประจำปีขึ้นมาในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี โดยประเพณี
ดังกล่าวมีลักษณะเป็นการจัดมหรสพสมโภชนศาลลูกศร รวมถึงการคัดเลือกบุคคลที่จะเข้ามาเป็น
คณะกรรมการศาลลูกศรที่มีหน้าที่สับเปลี่ยนกันมาดูแลกิจการต่าง ๆ ภายในศาลลูกศร ตลอดจน
ทำนุบำรุงศาลลูกศรให้อยู่ในสภาพที่ดีอยู่เสมอ ซึ่งจะต้องมีการสับเปลี่ยนกันเป็นประจำทุกปี
ผลการวิจัย พบว่า กรรมวิธีในการคัดเลือกคณะกรรมการศาลลูกศรสามารถแสดงให้เห็นถึงความ
ศรัทธาของชาวจีนที่มีต่อศาลลูกศรได้เป็นอย่างดี เนื่องจากการคัดเลือกนั้นจะใช้วิธีเขียนรายชื่อของ
ชาวจีนที่มีความศรัทธาต่อศาลลูกศรลงไปในแผ่นกระดาษ จากนั้นก็จะทำการโยนแผ่นกระดาษขึ้น
บนท้องฟ้า และหยิบว่า ใครที่ได้ดำรงตำแหน่งในคณะกรรมการศาลลูกศรชุดใหม่บ้าง และแต่ละคน
ได้ตำแหน่งอะไร ซึ่งผู้ที่ได้รับการคัดเลือกจะไม่มีภาระการปฏิบัติ เนื่องจากมีความเชื่อว่า เจ้าพ่อเจ้าแม่
ศาลลูกศร หรือที่ชาวจีนเรียกสั้น ๆ ว่า “อากง” เป็นผู้มอบหมายหน้าที่ในตำแหน่งต่าง ๆ ให้ อันถือเป็น
เกียรติที่ได้รับ ความไว้วางใจจากเทพเจ้าที่ตนเองเคารพนับถือ โดยส่วนใหญ่ บุคคลที่มีรายชื่อ
เป็นคณะกรรมการศาลลูกศรก็ล้วนเป็นชาวไทยเชื้อสายจีนที่ประกอบกิจการค้าขายอยู่ในตลาดเมือง
ลพบุรีนั่นเอง และจากการเก็บข้อมูลยังพบว่า คณะกรรมการแต่ละชุดจะมีการถวายผลงานอย่างใด
อย่างหนึ่งไว้แก่ศาลลูกศรด้วย ไม่ว่าจะเป็นในลักษณะของสิ่งของ หรือการต่อเติมทางสถาปัตยกรรม
เพื่อให้ศาลลูกศรมีความเจริญ สวยงามมากขึ้น เช่น ตูรับบริจาค รวบันได เสามังกร ฯลฯ สังเกตได้
จากแผ่นป้ายจารึกชื่อคณะกรรมการศาลลูกศรในแต่ละปีที่ติดอยู่บริเวณสิ่งของเหล่านั้น
เปรียบเสมือนการที่ชาวจีนได้ร่วมกันอุทิศทรัพย์มาบูรณศาลลูกศรมาทุกยุคทุกสมัย

ประเพณีแห่เจ้าพ่อ เจ้าแม่ศาลลูกศร

สำหรับประเพณีประติษฐ์ลักษณะต่อมาคือ ประเพณีการแห่เจ้าพ่อเจ้าแม่ศาลลูกศรรอบเมืองลพบุรี อันแสดงถึงความเคารพศรัทธาที่ชาวเมืองลพบุรีมีต่อศาลลูกศร ผลการวิจัยพบว่า ประเพณีดังกล่าวเกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับการจัดมหรสมโภชน์ศาลลูกศรและการคัดเลือกคณะกรรมการศาลลูกศร โดยในช่วงเวลาดังกล่าวจะมีการอัญเชิญรูปเคารพเจ้าพ่อเจ้าแม่ศาลลูกศรที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประธานของศาลออกแห่รอบเมืองให้ประชาชนได้กราบไหว้ ซึ่งสองข้างทางที่ขบวนแห่เจ้าพ่อเจ้าแม่ศาลลูกศรเคลื่อนผ่านจะมีประชาชนในเมืองลพบุรีตั้งโต๊ะเครื่องบูชา เพื่อถวายสักการะ โดยปรากฏการณ์ดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงโลกทางสังคมของชาวเมืองลพบุรีที่ยึดโยงอยู่กับศาลลูกศรอย่างแนบแน่น เพราะชาวเมืองลพบุรีได้มีการปฏิบัติกับสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับความศักดิ์สิทธิ์ของศาลลูกศรด้วยความเคารพยำเกรง จากการที่พวกเขามีการตีความและให้ความหมายต่อศาลลูกศรในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้เกิดการขัดเกลาทางสังคมกันต่อมาในหมู่สมาชิกชาติพันธุ์ต่าง ๆ แม้ว่าในภาพรวมแล้ว ชาวเมืองลพบุรีส่วนใหญ่ที่ตั้งโต๊ะเครื่องบูชา เพื่อถวายสักการะแด่เจ้าพ่อเจ้าแม่ศาลลูกศรจะเป็นชาวไทยเชื้อสายจีน แต่สมาชิกชาติพันธุ์อื่นที่อยู่ร่วมในประเพณีดังกล่าวก็จะปฏิบัติตนอยู่ในอาการที่สำรวม และมีการยกมือไหว้ อันเป็นการแสดงออกถึงความเคารพร่วมด้วย ซึ่งการแสดงออกดังกล่าวนับเป็นผลมาจากการที่ชาวเมืองลพบุรีมีการยึดถือตำนานเกี่ยวกับศาลลูกศรชุดเดียวกันดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น

ธรรมเนียมการสักการะศาลลูกศรของส่วนราชการ

ในส่วนประเพณีประติษฐ์ลักษณะสุดท้ายที่แสดงให้เห็นถึงความศรัทธาที่ชาวเมืองลพบุรีมีต่อศาลลูกศร คือ การที่หน่วยงานราชการของจังหวัดลพบุรีมีธรรมเนียมในการกำหนดให้บุคคลที่ปรีย้ายเข้ามารับตำแหน่งหัวหน้าหน่วยงานใหม่ได้เข้ามาสักการะศาลลูกศร ซึ่งผลการวิจัยพบว่า ส่วนราชการในจังหวัดลพบุรีมีธรรมเนียมในการกำหนดให้หัวหน้าส่วนราชการที่เข้ามารับตำแหน่งใหม่ได้เข้าสักการะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ภายในจังหวัดลพบุรี เพื่อขอความเป็นสิริมงคลก่อนเริ่มทำงาน ซึ่งหนึ่งในสถานที่ที่ถูกกำหนดให้มีการเข้ามาสักการะคือ ศาลลูกศร โดยปรากฏการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ศาลลูกศรเป็นสถานที่ที่ได้รับความศรัทธาจากชาวเมืองลพบุรีมาก จนส่งอิทธิพลทางสังคมให้แก่หัวหน้าหน่วยงานราชการที่เข้ามาอยู่ใหม่ต้องมีการเข้ามาถวายสักการะเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทความศรัทธาดั้งเดิมที่ชาวเมืองลพบุรีมีอยู่ก่อนแล้ว รวมทั้งส่งอิทธิพลต่อความคิด ความเชื่อของหัวหน้าหน่วยงานที่เข้ามารับตำแหน่งใหม่ด้วย อย่างน้อยก็ในแง่ของการเรียนรู้ว่า ศาลลูกศรเป็นสถานที่ที่ได้รับการให้คุณค่าจากประชาชนในเมืองลพบุรีในมิติความศรัทธา แสดงให้เห็นว่า เมื่อมีบุคคลใดที่ไม่ได้เป็นชาวเมืองลพบุรีเข้ามารับตำแหน่งหน้าที่ใน

ระดับที่มีผลกระทบต่อเมืองลพบุรีในภาพรวม จำเป็นต้องเข้ามาแสดงความเคารพต่อศาลลูกศรในลักษณะของการฝากเนื้อฝากตัว เพื่อให้ตนเองได้รับความคุ้มครองจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตในศาลลูกศรด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงกล่าวได้ว่า ศาลลูกศรเป็นสถานที่ที่ได้รับความเคารพ ศรัทธาอย่างสูงยิ่งจากชาวเมืองลพบุรี จนทำให้การบริหารงานของส่วนราชการที่ตามปกติแล้วไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติต้องยอมรับเอาธรรมเนียมของประชาชนในท้องถิ่นเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในการบริหารงานของตนเอง

นอกเหนือจากประเพณีประติษฐานเกี่ยวกับศาลลูกศรที่ทำหน้าที่คำจุนความศรัทธาที่ประชาชนในจังหวัดลพบุรีมีต่อศาลลูกศรแล้ว กล่าวได้ว่า ความศรัทธาที่ประชาชนมีต่อศาลลูกศรยังถูกคำจุนจากชุดความรู้ 3 ชุดด้วยกัน ชุดความรู้ชุดแรก คือ ชุดความรู้เกี่ยวกับภูมิศาสตร์ ดังจะเห็นได้จากการที่ดินในเมืองลพบุรีนั้นมีสีขาว ซึ่งมีความสอดคล้องกับตำนานเกี่ยวกับการที่พระรามแผลงศรพหุมาตมที่เมืองลพบุรี ทำให้ไฟไหม้เมืองลพบุรี จนดินเกิดการสุกจากความร้อนแรงของลูกศร ชุดความรู้ต่อมา ได้แก่ ชุดความรู้เกี่ยวกับศาสนา ที่เป็นเรื่องของกรนำเอาแท่งหินสีดำไปผูกติดอยู่กับเรื่องราวของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่เชื่อเกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้า อันได้แก่ พระรามที่อวตารลงมาปราบยุคเข็ญ และชุดความรู้ชุดสุดท้ายได้แก่ ชุดความรู้เกี่ยวกับการย้ายถิ่นที่จากประวัติศาสตร์จะพบว่า ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ที่ปรากฏอยู่ในเมืองลพบุรีนี้มาจากการที่ผู้คนมีการอพยพเข้ามาอยู่ในเมืองลพบุรีหลายครั้ง ซึ่งสอดคล้องกับตำนานของศาลลูกศรในเหตุการณ์ตอนที่พระรามประทอนเมืองลพบุรีให้เป็นรางวัลแก่หนุมาน ทำให้มีการอพยพไพร่พลเข้ามาสร้างเมืองใหม่ในพื้นที่แห่งนี้พอดี โดยจากตำนานร่วมทางวัฒนธรรมดังกล่าวก็ได้กลายเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดตัวประกอบสร้างความศรัทธาที่มีต่อศาลลูกศรตัวที่สอง ได้แก่ ประเพณีประติษฐาน ซึ่งประเพณีประติษฐานดังกล่าวสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะดังที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งประเพณีประติษฐานเหล่านี้ถูกยึดโยงอยู่ด้วยความรู้ 3 ชุดด้วยกันที่คอยเกื้อหนุนให้ประชาชนยังคงมีความศรัทธาต่อศาลลูกศรอยู่ และยังคงดำรงการจัดประเพณีประติษฐานดังกล่าวไว้ ได้แก่ ชุดความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมด้านศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่เข้ามาเกี่ยวข้องในชีวิตประจำวันของชาวเมืองลพบุรี ชุดความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่ฉายให้เห็นภาพของศาลลูกศรที่มีสถานภาพเป็นโบราณสถานที่อยู่คู่เมืองลพบุรีมายาวนาน และชุดความรู้เกี่ยวกับธรรมเนียมของหน่วยราชการที่เข้ามาเสริมให้ศาลลูกศรมีภาพของการเป็นสถานที่ที่ได้รับความเคารพนับถือจากคนในทุกชนชั้น ไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครองหรือประชาชนทั่วไป

การสักการะต่อศาลลูกศรในฐานะศาลหลักเมือง

ความศรัทธาที่ถูกประกอบสร้างผ่านตัวบทและภาคปฏิบัติทางวาทกรรมที่กล่าวมาข้างต้นของศาลลูกศรเห็นได้จากรูปแบบการแสดงออกต่อศาลลูกศรด้วยความเคารพและศรัทธา

อย่างยิ่ง ซึ่งแม้ว่าในช่วงหลังที่ชาวจีนมีการนำสถาปัตยกรรมของตนเองมาแต่งเติมให้กับศาลลูกศร แต่การกระทำดังกล่าวก็ไม่ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งด้านคติความเชื่อแต่อย่างใด เพราะชาวเมืองลพบุรีก็ยังคงมีการเคารพบูชาศาลลูกศรอยู่เช่นเดิม จึงนับเป็นการบูรณาการทางวัฒนธรรมที่เกิดจากการที่วัฒนธรรมชุดใหม่เข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมชุดเก่า จนนำไปสู่การก่อให้เกิดเป็นอัตลักษณ์เฉพาะตัวของจังหวัดลพบุรีอย่างหนึ่ง อันถือเป็นวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์ที่รู้จักปรับสิ่งที่เข้ามาใหม่ให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของตนเอง

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลพบว่า ลักษณะการแสดงออกถึงความศรัทธาของชาวเมืองลพบุรีที่มีต่อศาลลูกศร สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ สำหรับการแสดงออกลักษณะแรกเป็นการแสดงออกในลักษณะของการไหว้ทั่วไปเมื่อเดินทางสัญจรผ่านไปมา เนื่องจากศาลลูกศรตั้งอยู่บริเวณริมถนนย่านใจกลางเมืองลพบุรีที่มีผู้คนสัญจรผ่านไปมาจำนวนมาก โดยจากการสังเกตพบว่า เมื่อชาวเมืองลพบุรีมีการสัญจรผ่านไปมาบริเวณหน้าศาลลูกศรก็แสดงความเคารพด้วยการยกมือไหว้ในฐานะที่ศาลลูกศรเป็นศาลหลักเมือง ซึ่งการแสดงออกในลักษณะนี้นับเป็นสิ่งที่ปรากฏให้เห็นทั่วไปในสังคมไทยที่ประชาชนใช้แสดงออกถึงความศรัทธาที่ตนเองมีต่อสิ่งตนเองศรัทธาและให้ความหมายว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ และศาลลูกศรก็เป็นอีกสถานที่หนึ่งที่ได้รับการศรัทธาและให้ความหมายจากชาวเมืองลพบุรีในลักษณะดังกล่าวด้วย

ส่วนการแสดงออกถึงความศรัทธาอีกลักษณะหนึ่ง คือ การที่ศาลลูกศรมักถูกใช้เป็นสถานที่ในการขอพรเมื่อชาวเมืองลพบุรีมีความต้องการในการประสบความสำเร็จในดำเนินการสิ่งใดไม่ว่าจะเป็นการเดินทางไปต่างจังหวัด การมีคติความในชั้นศาล การสอบเข้าทำงาน การสอบเข้าเรียน ฯลฯ รวมทั้งในยามที่ชาวเมืองลพบุรีเกิดความรู้สึกไม่สบายใจในลักษณะต่าง ๆ ชาวเมืองลพบุรีก็มักจะเข้ามากราบไหว้ศาลลูกศรเพื่อขอพรให้ตนเองผ่านพ้นสิ่งที่ทำให้ตนเองเกิดความรู้สึกไม่สบายใจไปได้ ดังคำพูดของเจ้าหน้าที่ที่ดูแลศาลลูกศรได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า “เวลามีเรื่องอะไรเขาก็จะมาขอกันที่นี่ ลูกเข้าเรียน เป็นคติความ....ก่อนจะไปต่างจังหวัดก็จะมาไหว้ เหมือนเอาฤกษ์เอาชัย” ซึ่งการแสดงออกในลักษณะดังกล่าวต่อศาลลูกศร แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ชีวิตของชาวเมืองลพบุรีมีความเกี่ยวข้องกับศาลลูกศรในหลายโอกาส อันเป็นผลจากตำนานเกี่ยวกับศาลลูกศรที่ชาวเมืองลพบุรียึดถือร่วมกัน โดยเครื่องบูชาที่ใช้ในการกราบไหว้ศาลลูกศรของชาวเมืองลพบุรีนั้นมีลักษณะเป็นเครื่องบูชาที่สามารถซื้อหาได้ทั่วไป คือ ดอกไม้ ธูป เทียน หรือประชาชนบางรายก็มีการนำอาหารหวานคาวมาเช่นไหว้ด้วย

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่า การประกอบสร้างความศรัทธาที่ชาวเมืองลพบุรีมีต่อศาลลูกศรนั้นมีตัวบท อันได้แก่ ตำนานเมืองลพบุรี และการจัดองค์ประกอบภายในศาล ซึ่งตัวบทดังกล่าวได้ทำหน้าที่ในการสื่อสารถึงลักษณะความเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของศาลลูกศร โดยมีประเพณีประติษฐานเกี่ยวกับศาลลูกศรในฐานะภาคปฏิบัติทางวาทกรรมที่ทำหน้าที่คำจูนความจริงเกี่ยวกับความเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของศาลลูกศรไว้ บนพื้นฐานของภาคปฏิบัติทางสังคมที่มีลักษณะของการผูกโยงบริบทของพื้นที่เข้ากับอดีตอันยาวนานอย่างรามเกียรติ์ จนก่อให้เกิดการสักการะในลักษณะต่าง ๆ ของประชาชนในจังหวัดลพบุรี

กล่าวได้ว่า ศาลลูกศรเป็นศาลเจ้าอีกแห่งหนึ่งที่มีบทบาทในการเป็นแหล่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจของชาวจีนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในท้องถิ่นเมืองลพบุรี เพียงแต่ต้นกำเนิดเดิมของศาลลูกศรไม่ได้เป็นคติความเชื่อแบบจีนเหมือนศาลเจ้าในชุมชนปากน้ำท่าทอง เพราะศาลลูกศรเป็นศาลเจ้าที่ถูกสร้างขึ้นตามคติความเชื่อแบบพราหมณ์-ฮินดู เพียงแต่ภายหลัง เมื่อมีชาวจีนอพยพเข้ามาในท้องถิ่นเมืองลพบุรี ศาลลูกศรก็ได้ถูกดัดแปลงให้มีรูปแบบจีน และชาวจีนก็ได้มีการนำเอาคติความเชื่อของตนเองเข้ามาสวมทับกับตัวของศาลลูกศร นั่นคือ การสร้างรูปเคารพของเจ้าพ่อ เจ้าแม่ ศาลลูกศรขึ้นมาใหม่ในรูปแบบเทพเจ้าจีน (หวน พินธุ์พันธ์, 2559) จากเดิมที่ศาลลูกศรมีเพียงแท่งหินสีดำที่เชื่อว่าเป็นศรพรหมมาสเตอร์ของพระรามประดิษฐานเป็นประธานในการให้คนเคารพกราบไหว้ แต่แม้กระนั้น ชาวจีนก็ยังคงดำรงตำนานเกี่ยวกับศรพระรามที่มีอยู่ในท้องถิ่นเดิมไว้ ไม่ได้นำคติความเชื่อของตนเองมีบล้างแต่อย่างใด เพียงแต่นำคติความเชื่อของตนเองเข้ามาสร้างความเคารพศรัทธาให้เกิดขึ้นควบคู่ไปกับคติความเชื่อเดิมนั่น

ข้อค้นพบข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูได้เข้ามามีบทบาทในการประกอบสร้างความศรัทธา ดังงานวิจัยเรื่อง พิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย ของรัตนพล ชื่นคำ (2564) ที่พบว่า ศาลลูกศรเป็นหนึ่งในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีการนำตัวละครจากรามเกียรติ์อย่างพระรามและหนุมานมาผูกโยงเพื่อประกอบสร้างความศรัทธา จนนำไปสู่การเกิดขึ้นของพิธีกรรมที่รองรับการเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของศาลลูกศร แม้ว่าเรื่องราวที่ผูกโยงเพื่อประกอบสร้างความศักดิ์สิทธิ์ของศาลลูกศรจะมีใช้เรื่องราวของจีน อีกทั้งงานวิจัยเรื่อง ศาลเจ้ากับชุมชน: บทบาทของศาลเจ้าที่มีต่อชุมชนบ้านปากน้ำท่าทอง ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ของอรรณณ สวัสดิ์ (2559) พบว่า ศาลเจ้าดังกล่าวมีเรื่องที่ถูกโยงกับความเป็นจีนเพียงอย่างเดียว ซึ่งแตกต่างจากกรณีศาลลูกศร อย่างไรก็ตาม ศาลเจ้าดังกล่าวก็เป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในพื้นที่เช่นเดียวกับศาลลูกศร

การที่ชาวจีนดำเนินการในลักษณะข้างต้นกับศาลลูกศร นับเป็นการนำชุดความรู้อีกชุดหนึ่งเข้ามาเกื้อกูลให้คนในท้องถิ่นเกิดความรู้สึกศรัทธาในศาลลูกศรมากยิ่งขึ้น เนื่องจากเป็นเรื่องของการนำคติความเชื่อเดิมที่ชาวจีนนับถือกันอยู่แล้วมาสมทบ เรียกกระบวนการดังกล่าวว่าการผสมผสานทางวัฒนธรรม (Cultural Integration) อันเป็นการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมเดิมกับวัฒนธรรมใหม่ที่สามารถอยู่ร่วมกันได้ และแสดงรูปแบบของเนื้อหาทางวัฒนธรรมไปพร้อมกัน (ศิริรัตน์ แอดสกุล, 2560) ทำให้ศาลลูกศรมีความสลับซับซ้อนในเชิงสถานภาพการเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์มากขึ้น กล่าวคือ ทำให้ศาลลูกศรมีสถานภาพความศักดิ์สิทธิ์หลัก ๆ อย่างน้อย 2 สถานภาพ นั่นคือ สถานภาพของการเป็นสถานที่ที่เกี่ยวข้องตำนานดั้งเดิมของเมืองลพบุรีว่าด้วยศพรพหมาสตร์ของพระราม กับสถานภาพของการเป็นสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามคติความเชื่อของชาวจีน ซึ่งการสถานภาพทั้งสองชุดของศาลลูกศรนั้นไม่ได้ทำให้เกิดความขัดแย้งในแง่ของคติความเชื่อแต่อย่างใด แต่ในทางตรงกันข้าม กลับทำให้ศาลลูกศรกลายเป็นสถานที่ที่ได้รับความศรัทธาอย่างมั่นคงมากขึ้นจากชาวเมืองลพบุรี เห็นได้จากการที่ชาวเมืองลพบุรีมีการแสดงออกถึงความเคารพต่อศาลลูกศรในลักษณะต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นชาติพันธุ์ใดก็ตาม ซึ่งกล่าวไปในทิศทางเดียวกับงานวิจัยของ Long Gaoyun (2557) เรื่อง ศาลเจ้าหน่าจาซาไท้จื้อ: ความเชื่อ รูปเคารพ และบทบาท พบว่า ศาลเจ้าแห่งดังกล่าวเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวจีน นอกจากนี้ ยังเป็นสถานที่ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ด้วย โดยผลการวิจัยดังกล่าวนับเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับผลการวิจัยในกรณีของศาลลูกศร เนื่องจากศาลลูกศรก็เป็นสถานที่ในการยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชน และยังเป็นสถานที่ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ด้วย ไม่ว่าจะเป็นพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคล อันเป็นพิธีใหญ่ที่ถูกจัดขึ้นในวาระสำคัญ หรือพิธีกรรมในชีวิตประจำวันของประชาชนอย่างพิธีเกี่ยวกับการผ่อนคลายความทุกข์ให้กับประชาชนอย่างการบนบาทศาลเกล้าให้ประสบความสำเร็จในสิ่งที่ประชาชนปรารถนา โดยพิธีกรรมดังกล่าวมักสามารถพบเห็นได้ทั่วไป ซึ่งเมื่อมองปรากฏการณ์ดังกล่าวร่วมกับแนวคิดเกี่ยวกับการประกอบสร้างแล้ว กล่าวได้ว่า ปรากฏการณ์ดังกล่าว นับเป็นผลพวงของตัวประกอบสร้างความรู้สึกศรัทธาที่ส่งผลต่อจิตใจของประชาชน ทำให้ประชาชนแสดงออกถึงพฤติกรรมที่สอดคล้องกับความรู้สึกศรัทธาดังกล่าว

องค์ความรู้ใหม่

งานวิจัยเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นถึงการประกอบสร้างความรู้สึกศรัทธาด้วยการสื่อสารผ่านตัวบทในลักษณะที่เป็นสถานที่อย่างศาลลูกศร ซึ่งมีพลังในการสร้างความรู้สึกศรัทธาให้เกิดขึ้นในความรู้สึกของประชาชน อันเป็นการชี้ให้เห็นถึงการสื่อสารในอีกมิติหนึ่งที่ไม่ใช่การใช้ภาษาในลักษณะที่เป็น

ภาษาพูดและภาษาเขียนในการสื่อสาร แต่เป็นการสร้างองค์ประกอบในเชิงสถานที่ที่ทำให้เกิดพลังการสื่อสารจนทำให้เกิดความศรัทธาขึ้น โดยการสื่อสารประกอบไปด้วยหลากหลายรูปแบบเพื่อสร้างให้เกิดความศรัทธาของประชาชน และความศรัทธาดังกล่าวก็ได้ก่อให้เกิดการปฏิบัติในรูปแบบต่าง ๆ ที่เป็นสิ่งที่ช่วยยืนยันถึงการมีอยู่ของความศรัทธานั้น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผลจากงานวิจัยเรื่องนี้สามารถนำไปใช้เป็นฐานข้อมูลสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการนำไปทำความเข้าใจการเกิดขึ้นของความศรัทธาที่ประชาชนมีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพื่อชี้ให้เห็นถึงการประกอบสร้างที่ก่อให้เกิดความศรัทธาดังกล่าวขึ้น ตลอดจนรูปแบบการแสดงออกที่แสดงให้เห็นถึงความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง นอกจากนี้ ในเชิงการปฏิบัติ งานวิจัยเรื่องนี้ยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการกำหนดนโยบายเพื่อธำรงรักษาความศรัทธาที่ประชาชนชาวจังหวัดลพบุรีมีต่อศาลลูกศรให้เกิดความยั่งยืนได้ นอกจากนี้ ยังสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการเล่าเรื่องราวเกี่ยวสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ ให้มีความน่าสนใจมากขึ้นของหน่วยงานที่รับผิดชอบ โดยอาศัยการใช้เทคนิคการประกอบสร้างเรื่องเล่าที่ผสมผสานความคิด ความเชื่อ ตลอดจนการสร้างประเพณีประติมากรรมที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อสร้างความแปลกใหม่ ชวนให้เกิดความน่าค้นหาในสายตาของประชาชน อันจะนำไปสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจผ่านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ผลจากงานวิจัยเรื่องนี้สามารถนำไปใช้เป็นต้นแบบในการธำรงรักษาบรรยากาศแห่งความศรัทธาที่ประชาชนมีต่อศาสนสถาน ตลอดจนสถานที่ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ ได้ โดยการทำทำความเข้าใจกระบวนการประกอบสร้างความศรัทธาที่ประชาชนมีต่อสิ่งเหล่านั้น พร้อมทั้งการค้นหาจุดแข็งและจุดอ่อนในกระบวนการที่อยู่ในบริบทแห่งความศรัทธา จากนั้นจึงวางแผนทางในการเสริมสร้างให้จุดแข็งที่มีอยู่ให้เกิดความเจริญก้าวหน้าขึ้น พร้อมกับแก้ไขจุดอ่อน เพื่อธำรงความมั่นคงของความศรัทธาของประชาชนให้ดำรงอยู่ อันจะส่งผลต่อการสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมให้เกิดขึ้นต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กุลพัชร เสนิงวงศ์ ณ อยุธยา และเกรียงไกร เกิดศิริ. (2559). เรือนแถวพื้นถิ่นในภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์ตลาดกลางถนนพระราม จังหวัดลพบุรี. *วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 16(1), 77-98.
- จุติรัช อนุกุล. (2565). *ตำนานเมืองลพบุรี มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม*. ปทุมธานี : บริษัท วชิระครีเอชั่น จำกัด.
- ชมนาด สุขเจริญ. (2531). *ตำนานเมืองลพบุรี: การรับรู้และโลกทัศน์ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์). คณะศิลปศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เตชธร ตันรัตนพงศ์. (2563). *คติความเชื่อที่สะท้อนผ่านศาลเจ้าพ่อหลักเมืองสงขลา*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา). บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ธนวัตร มัทวิวงศ์. (2559). *การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ในรายการคืนความสุขให้คนในชาติ*. (วิทยานิพนธ์วารสารศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารสื่อสารมวลชน). คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธีรยุทธ บุญมี. (2557). *มิเชล ฟูกูต์*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิภาษา.
- ปัทมาสน์ สุนทรโอวาท. (2562). *บทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับศาลหลักเมืองนครศรีธรรมราชที่มีต่อผู้ศรัทธา*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทยและภาษาไทยประยุกต์). บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- รัตนพล ชื่นคำ. (2564). *พิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย). บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วันชัย ลือพงษ์. (2565, 2 พฤศจิกายน). *ตำนานเมืองลพบุรี*. (ร.อ.กฤษฎา แก้วเกลี้ยง, ผู้สัมภาษณ์).
- วรพงศ์ ไชยฤกษ์. (2556). *วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์: มุมมองใหม่ในการวิจัยทางภาษาไทย*. *วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ*, 8(1), 135-162.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2559). *ลพบุรี หลังวัฒนธรรมเขมร*. กรุงเทพฯ : มติชน.
- ศิริรัตน์ แอดสกุล. (2560). *ความรู้เบื้องต้นทางสังคมวิทยา*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุชิน คล้ายวงษ์. (2565, 15 พฤศจิกายน). *ตำนานเมืองลพบุรี*. (กฤษฎา แก้วเกลี้ยง, ผู้สัมภาษณ์).

- สุนทร ม้าทอง. (2554). *การประกอบสร้างความจริงทางสังคม กรณีการขอขึ้นทะเบียนปราสาทพระวิหารเป็นมรดกโลกของประเทศกัมพูชาของหนังสือพิมพ์มติชนกับหนังสือพิมพ์ผู้จัดการ*. (วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสื่อสารการเมือง). วิทยาลัยสื่อสารการเมือง : มหาวิทยาลัยเกริก.
- หวน พันธุ์พันธ์. (2559). *ประวัติศาสตร์เมืองลพบุรี*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- อรรณณ สวัสดิ์. (2559). *ศาลเจ้ากับชุมชน: บทบาทของศาลเจ้าที่มีต่อชุมชนบ้านปากน้ำท่าทอง ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี*. (รายงานการศึกษาเฉพาะบุคคล ศิลปศาสตรบัณฑิต). คณะโบราณคดี : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- Long Gaoyun. (2557). ศาลเจ้าหน้าจาช่าไท่จื่อ: ความเชื่อ รูปเคารพ และบทบาท. *วารสารศิลปศาสตร์ปริทัศน์*, 9(17), 62-72.
- Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis*. London : Longman.